

Finländarna i ryska Alaska under medlet av 1800-talet

Framväxten av det Rysk-amerikanska handelskompaniet

Marcus Lepola

Ryssland hade under Peter den Stores tid expanderat sitt välde både i öst och väst. Den östliga expansionen hade varit snabb tack vare de ryska pälsjägarna, ”promyslenniki”, som på jakt efter den dyrbara sobeln förflyttat sig längre och längre österut genom Sibirien. Den danskfödde flottkommendören och expeditionsledaren Vitus Berings två expeditionsresor 1720 och 1741 i den norra delen av stilla havet öppnade dörren för den ryska expansionen över havet till Amerika (Gibson 1980: 165).

De havsutterskinn som Berings expedition hade med sig till Petropavlovsk väckte stort intresse bland de lokala pälsjägarna som såg sin chans att nå nya jaktmarker och seglade iväg i hastigt tillverkade fartyg. Efter ett flertal ödesdigra haverier med dåligt byggda fartyg utanför den Aleutiska ökedjan,

Artikeln grundar sig i FM Marcus Lepolas pro gradu ”Koloniala mönster i Sitka under medlet av 1800-talet – Kulturkontakt och kulturkonflikt mellan ryssar, finländare och ursprungsbefolkningen i Alaska” på humanistiska fakulteten vid Åbo Akademi, 2002. Lepola är projektassistent vid kompetenscentret för kulturproduktion, Kulturo i Åbo.

lyckades emellertid en grupp på sex pälsjägare återvända med 1600 havsutterskinn. Den ryska regeringen gjorde anspråk på det nyfunna området, men brydde sig inte om att uppföra kolonier i Amerika utan nöjde sig med endast med att beskatta återvändande promyslenniki. Följden blev ett kaos i vilket urbefolkningen i Alaska lämnades vind för våg utsatta för pälsjägarnas härjanden (Ibid: 165–6).

Den ryska expansionen i Alaska framskred i en snabb takt, så småningom ersattes de små självständiga grupperna av större kommersiella bolag som formades av handlande i Okhotsk och Kamchatka kring 1765. I det sista och tredje skedet övertog det Rysk-amerikanska kompaniet med den ryska kejsarens välsignelse all handel i Alaska fr.o.m. 1799 (Ibid: 165–6).

Den taktik som ryssarna använde sig av i Alaska var redan väl beprövad under deras framfart genom Sibirien och den baserade sig på hänsynslöst utnyttjande och terrorisering av den lokala befolkningen. Ryssarna använde tvångsmetoder för att få ursprungsbefolkningen att följa deras vilja. Ursprungsbefolkningen i Alaska tvingades uthärda stora

orättvisor under alla tre skeden av den ryska expansionen, av vilka det första skedet var det värsta och mest brutala (Gibson 1980: 166, Pierce 1988: 120–21).

Under det sena 1770-talet kom entreprenören Gregory Shelikov att dominera pälshandeln i ryska Amerika och därmed livet för tusentals infödda. Shelikov kom att ytterligare maximera exploateringen av ursprungsbefolkningen och naturresurserna i Alaska för kommersiella syften. På ön Kodiak etablerade Shelikov den första permanenta ryska bosättningen i Amerika och ön kom snart att bli centrum för den kommersiella aktiviteten i området Omkring fyrtio mindre handelslag sammanfördes till ett stort rysk-amerikansk handelskompani. Alexander Baranov utsågs till ledare för det handelskompani som Shelikov skapat (Gibson 1980: 172, Pierce 1990: 20–22).

Baranov fortsatte med att tvångsrekrytera aleuter i det Rysk-amerikanska kompaniets tjänst, deras lott var att under svåra omständigheter arbeta för sina ryska herrar för deras ekonomiska vinning. Aleuterna utnyttjades som jägare, fiskare, soldater, sjömän, garvare m.m. Främst av allt uppskattades aleuterna som kunniga

Det sociala livet i Sitka blomstrade under Arvid Adolf Etholéns tid som guvernör. – *Varjola, Pirjo 1990.*

jägare och dugliga sjöfarare i sina små skinnklädda baidarkas el. kayaker (Gibson 1980:172).

Baranov ledde flottor av aleuter söderut längs med Alaskas kuster för att jaga havsutter. I Yakutat-viken träffade han för första gången det krigiska tlingitfolket. Deras goda handelsförbindelser med amerikanerna gjorde att de hade tillgång till billigare och bättre amerikanska varor samt vapen och därmed såg inga fördelar i handeln med Baranov. Därtill krävde de kompensationer av honom för hans jakt på havsutter inom tlingiternas område. Ryssarna kallade allmänt alla tlingiter för koloshi, som härleder ur aleuternas benämning på den formen av ornament som tlingiterna dekorerade sin undre läpp med (Ibid:172–4). De båda ryska kolonierna förstördes inom en kort tid i tlingiternas anfall, endast bosättningen i Sitka återuppsbyggdes efter att ryssarna och aleuterna återtagit området 1804. Den nya bosättningen fick namnet Novo Archangelsk även om det

gamla namnet fortsatte att vara i bruk. Förhållandet till tlingiterna förblev spända en lång tid framåt (Gibson 1980:175, Holmberg 1985:89–92, Pierce 1990:20–22, Furuhielm 1932:66–7).

Guvernör Etholén och hans samtida landsfränder i Sitka

Den ryska kolonialtiden förde med sig en brokig skara människor från Ryssland och Europa. År 1839 hade den europeiska befolkningmängden i Alaska nått sin högsta nivå under det ryska kolonialväldet. Under denna tid befann sig 823 européer och ryssar i de amerikanska kolonierna.

Förutom de ovannämnda européerna fanns det ytterligare 1318 kreoler (efterkommande till europeiska män och infödda kvinnor) i Alaska 1839. Dessa tal inkluderar inte de infödingar som stod helt utanför de ryska myndigheternas kontroll. Man har nämligen beräknat att det fanns omkring 5929 representanter för de olika etniska grupper som bodde i närheten av de ryska kolonierna i Alaska. Mäslingsepidemierna som härjade i området mellan 1837 och 1839 bidrog till en stor nedgång i antalet aleuter, eskimåer och tlingiter. Från 1860 vet man att det i Sitka fanns 452 personer av europeisk eller rysk börd, av vilka endast 63 var kvinnor. Kreolernas andel var 505 personer och könsfördelningen var jämnare hos denna grupp (Enckell 1980:2,27).

Hudson Bay-kompaniets chef, Sir George Simpson besökte Sitka 1841 och 1842, han observerade att lutheranerna i Sitka var långt talri-

kare i förhållande till deras andel i det ryska väldet. De flesta sjömän och några arbetare var från Finland (Ibid).

Finländarna utgjorde en framstående grupp bland kolonisterna i Sitka, av vilka flera innehade ledande positioner inom kompaniet. Högsta befattningen i Sitka, generalguvernörsposten innehades av två finländare; Arvid Adolf Etholén och Johan Hampus Furuhielm. Furuhielm avslutade sin tjänst i Sitka 1864 som näst sista guvernör före området såldes till USA.

Adolf Etholén var bland de första finländarna som besökte ryska Alaska. Etholéns familj härstammade från byn Etola i Tavastehuslän varifrån namnformen Etholén härrör. Adolf växte upp i Helsingfors borgerliga miljö och avbröt i tidig ålder sin skolgång för att mönstra till sjöss med handelsflottan. I Kronstadt 1817 gick han som frivillig ombord på skeppet Kamtjatka som var på väg till Sitka. Väl framme i Sitka bestämde sig den unge Etholén för att stanna i kolonin och undertecknade ett femårigt tjänsteavtal med kompaniet (Pierce 1990:136, Varjola 1990:13–14).

Adolf Etholén visade sig vara en kapabel man och deltog i flera färder längs med Amerikas kuster mellan åren 1819 och 1824. Han seglade med kompaniets skepp längs med norra Alaskas kuster och samlade information om området och de lokala infödingarna med vilka han etablerade handelsförhållanden (Varjola 1990:14).

Etholén fortsatte med att troget tjäna det ryska handelskompaniet under flera år och avancerade i rang. Den 23 november 1838 utnämndes Etholén till generalguvernör över de ryska kolonierna i

Aleuter i traditionell klädsel och dekorerade med ansiktsperforering. Endast kvinnan har tatuera de kinder. – *Varjola, Pirjo 1990.*

Amerika, till ett av kraven hörde att han borde vara gift vid mottagandet av posten. Han fann sin kommande fru i Helsingfors, en ung societetsdam med namnet Margaretha Sundvall, född 1814 (Furu-hjelm 1932:79, Varjola 1990:15).

Paret gifte sig den 18 juni 1839, i september samma år seglade de iväg från Helsingfors till Sitka på segelskeppet Nikolai I. Tillsammans med dem reste flera andra finländare, bland andra prästen Uno Cygnaeus, Dr. Ferdinand Sahlberg och hans assistent Georg Rosenberg. Johan Bartram var ombord i egenskap av skeppets löjtnant. Under resans gång föddes Etholéns första son. Under sin tid som guvernör i Sitka fortsatte Adolf Etholén med att skicka ut kartläggningsexpeditioner, inlandets handelsrutter och naturresurser var av stort intresse. Som guvernör var Etholén även bekymrad över ursprungsbefolkningens tillstånd, speciellt aleuterna och koniagera vilka han ansåg ha det speciellt eländigt (Varjola 1990:17–18).

Det sociala livet i Sitka blomstrade under Adolf Etholéns guvernörskap och han var noggrann med att beakta behoven hos varje samhällsklass. Etholéns guvernörskap kom till ett slut sommaren 1845 och familjen reste iväg genom Sibirien mot Finland. Tillsammans med Etholéns avreste även Uno Cygnaeus. Familjen Etholén anlände till St. Petersburg 1846. Under tiden i Alaska fick paret tre söner av vilka endast en, Alexander,

överlevde (Varjola 1990:24, Furu-hjelm 1932:83–87).

Löjtnanten på Nikolai I, Johan Bartram var av skotsk härstamning men född i Viborg 1809, hans far, Johan Bartram d.ä. var rådman. Han blev föräldralös i ung ålder och omhändertogs av sin mormor, Madame Reitzenstein. Han påbörjade sin skolgång i Viborg och skrev in sig i marinens kadettskola i St. Petersburg 1824. Bartram tillbringade sin ungdom i den ryska flottans tjänst och deltog i striden vid Navarino där han sårades. Efter det höll han sig främst inom finska farvatten kring Åland och blev befördrad till löjtnant 1832. Han kommenderades till Alaska 1839, tillsammans med honom reste även Bartrams 18-åriga fru Margareta Swartz och hennes yngre syster Wilhelmina (Varjola 1990:58–9, Pierce 1990:36).

I Alaska assisterade Bartram guvernör Etholén i hans officiella och sociala förpliktelser. Till Bartrams egna uppgifter hörde det Rysk-amerikanska kompaniets godstrafik i Stilla havet. Bartrams första egna resa i området förverkligades i juni 1840 då han och Etholén åtog sig en inspektionsrunda till de aleutiska öarna ombord på Naslednik Alexan-

der (Varjola 1990: 58–64, Saalas 1929:124–8).

Bartram visade sig vara en duglig karl och det blev även tal om att han skulle överta Etholéns uppgifter i kolonin efter hans avgång. Bartram återvände dock hem till Finland samtidigt med paret Etholén och Uno Cygnaeus 1845. Bartrams åkte landvägen till Finland och anlände till St. Petersburg 1846. Han dog i hemlandet 1865 (Varjola 1990:65, Pierce 1990:36–7).

Läkaren Ferdinand Sahlberg som även följde med ombord var född i Åbo 1811, hans far var Carl Reinhold Sahlberg, entymolog och professor vid Åbo Akademi. Tack vare sin fars påverkan och det egna intresset var Ferdinand redan vid tidig ålder en entusiastisk samlare av insekter. Därtill var han intresserad av andra naturvetenskaper, speciellt ornitologi och utmärkte sig snabbt som en ung och säker skytt. Sahlberg blev färdig magister 1836, samtidigt med studie- och reskamraten Uno Cygnaeus. Han utbildade sig även inom det medicinska eftersom han hoppades på att åka till Alaska i egenskap av läkare tillsammans med Etholén. Tjänsten hade dock tillfallit en rysk läkare och Sahlberg var

Uno Cygnaeus fann att det fanns stora brister i moralen och själslivet hos sina nya församlingsmedlemmar och påbörjade undervisningen i grundläggande kristen etik och moral för villiga åhörare. Bilden är en daguerrotyp, troligtvis tagen på slutet av 1830-talet. – *Varjola, Pirjo 1990.*

tvungen att betala för sin och assistent Rosenbergs resa med egna medel. Han hoppades på att samla naturalier vid varje exotisk hamnplats, hans kvalifikation som läkare var till nytta av finansiella skäl (*Varjola 1990:52, Saalas 1929:7–12*).

Sahlberg blev dock tvungen att ändra sina planer när Etholén, orolig över sin gravida fru, övertalade Sahlberg att stanna ombord på skeppet när han ville bli kvar i Chile för att arbeta. I utbyte lovade Etholén att ordna gratis resor ombord på kompaniets skepp, detta löfte besannades dock aldrig och det bidrog till att förhållandet mellan dessa två försämrades under Sahlbergs vistelse i Sitka (*Varjola 1990:52, Saalas 1929:72–77*).

Sahlberg vantrivdes i Sitka, och han kom inte överens med guvernör Etholén som ansåg att Sahl-

berg borde stanna i kolonin där han behövdes som läkare och tillät inte honom lämna den. Därtill dog Rosenberg under en resa till i Kalifornien 1841 då han hade fått följa med ombord på Bartrams skepp efter salt till den Kaliforniska viken. Han hade av misstag skjutit sig själv i handen och dog kort därpå i blodförgiftning. Sahlberg förde dagbok under sina resor och i hans anteckningar framgår att han kände sig väldigt illa till mods under flera tillfällen. Sahlberg tilläts dock göra flera korta expeditioner från Sitka (*Varjola 1990:54–55*).

Sahlbergs vistelse i kolonin varade i ett år, i maj 1841 åkte han iväg hemåt via den Sibiriska landvägen. Under hans hemresa via de Aleutiska öarna utnyttjade Sahlberg tillfället för att samla naturalier och antecknade sina observationer om ursprungsbefolkningens tillstånd (*Saalas 1929:138–58*).

Sahlbergs kamrat Uno Cygnaeus var hemma från Tavastehus där han föddes 1810, son till pastor Jakob Georg Cygnaeus. Han skrev in sig i Åbo Akademi 1827 och fortsatte senare sina studier i Helsingfors. Han blev magister i zoologi och historia 1836 och prästvigdes ett år senare. Cygnaeus hann även vara fängelsepräst och lärare i Viborg i två år före han åkte iväg till Sitka den 12 september 1839 (*Varjola 1990:38, Pierce 1990:106*).

Den ortodoxa tron hade redan etablerat sig i Alaska vid Cygnaeus ankomst, med mera än 10 000 anhängare av vilka 700 var ryssar och resten kreoler och omvända infödingar. De fyra ortodoxa kyrkorna i Alaska styrdes av biskopen Veniaminov från sitt biskopsäte i Sitka. Det fanns dessutom omkring 150 lutheraner i Alaska av

vilka de flesta var finnar och tyskbalter. Lutheranerna saknade kyrka och andlig ledare, varför Etholén ansåg att det var tid att organisera ett lutherskt samfund i Sitka. Representanterna för ortodoxin motsatte sig planerna men Etholén lyckades dock få officiellt stöd för den lutherska församlingen. Den lutherska kyrkans verksamhet i Alaska begränsades av förbud att rekrytera nya medlemmar ur det ortodoxt-kristna samfundet eller konvertera infödingar (*Varjola 1990:38*).

Cygnaeus var djupt bedrövad över alkoholmissbruket i kolonin och alla de försummade barnen vilkas mödrar söp. Biskopen Veniaminov eller Innocent, som han också kallades, försvårade ytterligare Cygnaeus verksamhet i Sitka. Cygnaeus fann sig själv oförmögen att rätta till situationen eftersom den ortodoxa kyrkan förbjöd honom att blanda sig i andras än lutheraners angelägenheter (*Varjola 1990:38–9, Mäkinen 1959*).

Cygnaeus hade antecknat ett femårigt kontrakt i likhet med de högre stående officerarna i kompaniets tjänst. Förutom att hålla gudstjänst varje söndag höll han också extra gudstjänster när någon medlem av den ryska tsarfamiljen hade en bemarkelsedag, en detalj som Etholén var noggrann med. Därtill åt han dagligen lunch tillsammans med guvernören även om han snart fann att Adolf Etholén endast pratade om arbetsrelaterade angelägenheter. Med frun Margareta hade Cygnaeus ett bättre förhållande eftersom hon var djupt religiös och anförtrodd honom sina problem. Adolf Etholén visade sig vara en svår personlighet. Han uppskattade varken att

Cygnæus berättelser om Sitka publicerades i finska tidningar eller att han vid ett tillfälle höll en predikan om den sexuella morallösheten i kolonin (Varjola 1990:39–42, Pierce 1990:106, Enckell 1980:4–7).

Cygnæus visade sig vara en social själ som tyckte om att delta i olika festligheter, ett personlighetsdrag som fick hans ortodoxa kolleger att ge honom öknamnet ”den dansande pastorn”. Cygnæus trivdes speciellt väl ihop med Johan Bartram och hans familj. På hans initiativ gjordes även en skridskobana som väckte stort intresse bland de lokala tlingiterna, som inte verkade få nog av att betrakta finländarnas förehavanden på isen (Varjola 1990:39). Cygnæus fick även följa med Etholén på inspektionsturer till andra delar av Alaska och blev därmed bekant med aleuterna och kodiakerna och deras levnadsförhållanden.

Efter några år i Sitka påbörjades bygget av den lutherska kyrkan. Dess utseende begränsades av biskop Innocent i det avseendet att den inte fick påminna om en finsk kyrka. I bygget deltog finska snickare och den invigdes sommaren 1843. Under sina fem år i Alaska förrättade Cygnæus tre dop, fem konfirmationer, två bröllop, och fjorton jordfästningar. 1845 åkte han tillbaka till Finland samtidigt med guvernörsparet och familjen Bartram. Cygnæus valde att ta landrutten till Finland och anlände till St. Petersburg 1846. I hemlandet arbetade Cygnæus med att förbättra det finska skolsystemet och gifte sig 1854 med Axianne Diederich och fick fyra barn. Han dog i Helsingfors 1888 (Varjola 1990:41–2, Pierce 1990:107).

Novo Archangelsk (Sitka) på Baranovön under 1840-talet. Oljemålning av Magnus von Wright. – *Varjola, Pirjo 1990.*

Den fysiska miljön i Sitka

Staden Novo Archangelsk eller Sitka var vid medlet av 1800-talet ett litet samhälle med omkring 500 tjänstemän, försäljare, förmän, yrkesarbetare m.m. Tillsammans med deras familjer uppgick befolkningens mängd till omkring 1200 personer (Enckell 1980:30). Staden bestod i huvudsak av mindre, i rysk stil uppförda träbyggnader. Ur målningarna över staden framgår att åtminstone de större gatorna var täckta med plankor. För övrigt var vägarna och gångarna i staden leriga. I stadens östra hörn reste sig en kulle på vilket guvernören hade sitt residens. De flesta av stadens byggnader var mindre boningshus som påminde mera om kojor än om hus (Sahlberg 1995:70).

Guvernörsresidenset dominerade enbart genom sin storlek över alla andra byggnader i staden, även den ortodoxa kyrkan. Vid den udde invid vilken farleden slutade

fanns ett konglomerat av byggnader som delades i två delar av en palissad som uppfördes för att avskilja den av européer bebodda delen från omgivningen. Bosättningen utanför palissaden utgjordes av Sitka tlingiternas långhus eller barabaras som låg i en linje längs med stranden. (Enckell 1980:1,19).

De flesta av stadens gator saknade beläggning och blev till en lerig sörja då det regnade. Därtill saknades ett tydligt gatuplan vilket gav staden ett labyrinthiskt intryck. I staden fanns en skola som utbildade kreolbarn, av vilka de främsta eleverna valdes ut att vidareutbildas inom navigation. Detta nämns som Etholéns förtjänst att alla barnen i kolonin utbildades. Bakom skolan låg ett vapenförråd och blockhus i linje längs med palissaden. Blockhusets övre våning var bestyckat med sex kanoner vilka var riktade mot tlingitbyn. Med dessa avfyrades med jämna mellanrum tomma

skott för att avskräcka tlingiterna från att planera anfall mot kolonin. Vidare längs med palissaden fanns en byggnad som hyste både ett gjuteri och kompaniets kök. Från köket gick ett staket som separerade tlingiternas marknadsplats från den övriga kolonin, staketet fortsatte tillbaka till en flygel till den stora byggnaden som inhyste bl.a. en smedja. Guvernörsresidenset var uppförd vid ändan av den udde som kolonin var byggd på, på en höjd invid havet (Michael 1967:69–73).

Naturen omkring kolonin uppfattades av finnarna påminna starkt om förhållanden i hemlandet, speciellt skärgården. Sahlberg ansåg att endast de höga bergen skilde Sitka från Finland (Sahlberg 1995:70). Samma ansåg även Cygnaeus som skriver följande i ett brev till sin syster Johanna:

Den 12 Maji (1840) – på eftermiddagen voro vi på en Spatserfärd längs med stranden och sågo de sköna herrliga utsikterna. Sitkas skärgård har mycket likhet med Finlands, men är mera storartad och vackrare ty den är öfverallt grönnare (Enckell 1980: Bilaga 2).

Eftersom Sitka ligger i ett mycket nederbördsrikt område begränsade de långa regnperioderna i hög grad utomhusaktiviteter. Det dagliga livet blev ofta långtråkigt och alla sociala evenemang hölls främst inomhus i guvernörsresidenset. Vandringar utanför palissaden försvårades dessutom av bristen på ordentliga vägar. Dessa strapatser var inte helt riskfria och geväret hörde till den viktigaste utrustningsdetaljen under dessa färder.

Guvernörsresidenset och det sociala livet

Guvernörsresidenset var indelat i offentliga utrymmen som fanns på andra våningen och i privata utrymmen som fanns på den första. Till Etholéns privata utrymmen hörde sängkammare, salong, barnkammare och badrum. Guvernörens arbetsrum, köket och tjänstefolkets utrymmen fanns i den andra ändan av byggnaden. En skild trappuppgång ledde till kompanikontoret i den andra våningen (Varjola 1990:20–21).

Annie Furuholm, dotter till den andra finska guvernören ger också en beskrivning av guvernörsresidenset. Ur hennes bok framgår att guvernörsresidenset var byggt i två våningar, från den övre våningen hade man en storslagen utsikt över havet och där fanns även mottagningsutrymmen, bal- och biljardsalong, rök- och kortspelrum, guvernörskans budoar m.m. Allt var uppfört i stor stil, med fyra eller fem fönster i varje rum med speglar mellan fönstren, kejsarporträtt i kroppsstorlek, kandelabrar och ljuskronor. Som en detalj kan nämnas att i alla dessa rum fanns flera spelur förutom i balsalongen där det fanns ett stort positiv. Kansliet var också inrymt i övre våningen (Furuholm 1932:129).

Under middagarna diskuterades administrativa ärenden vid guvernörsbordet i andra våningen, som utgjorde den offentliga dimensionen. Balsalongen och mottagningsutrymmen var endast avsedda för festbruk. I samma utrymmen hölls även den lutherska gudstjänsten före kyrkan färdigställdes. Den övre våningen var allmänt representativ och innehöll

en del exklusiva detaljer (Åström 1993:75–93).

Societetslivet i Sitka kretsade i huvudsak kring mångfalden av balar och andra festligheter som med jämna mellanrum hölls för att motverka tristessen i den instängda kolonin. De flesta balerna hölls vid guvernörsresidenset och i dessa deltog endast tjänstemän och högre avlönade kompaniämbetliga. Gemene man ägde tillträde till guvernörsresidenset endast under påsken då där iordningställdes ett stort frukostbord för samtliga kolonister eller då det ordnades skådespel i den stora festsalen i guvernörsresidenset (Sahlberg 1995:93, 105). Den sociala kalendern i Sitka kretsade kring de ryska festdagarna, både religiösa och kejsarliga vilka firades med sträng noggrannhet under Etholéns tid.

Mycket av den sociala umgängeskretsen i kolonin bestämdes av den position envar anställd hade. Denna rangordning gav sig bäst tillkänna vid middagstiden, när de lägre avlönade, ogifta tjänstemännen åt sina middagar på klubben, medan de högre avlönade ogifta tjänstemännen åt vid guvernörsbordet. De tjänstemän som var gifta ansågs ha ett eget hushåll och åt därför middagen i hemmet, de besökte guvernörsbordet endast om söndagarna.

Guvernörsresidenset spelade en ledande roll som fysisk medelpunkt för det lilla finska samhället. Förutom att en stor del av de finska tjänstemännen på grund av sin post vid jämna mellanrum åt middag vid guvernörsbordet, hölls det även en luthersk gudstjänst i ett av de övre rummen i guvernörsresidenset under de tre första åren av Cygnaeus prästerskap. Guver-

nörsresidenset blev snabbt en samlingspunkt för den finska societeten under Etholéns tid och finlänarna kände sig åtminstone till en del tillhöra den inre kretsen i huset (Sahlberg 1995:75).

Umgänget mellan könen var långt ritualiserat och besvärligt för de högre ståndspersonerna i Sitka, med det förekom dock vissa festligheter i Sitka där umgänget var friare. Under Annandag jul hölls det karneval i Sitka. Det rörde sig om en rysk tradition som firades med glädje. Sahlberg skriver följande;

På afton började Carnevalen här. Denna tid firas här mera än i djupa Ryskland. Den består här egentligen deruti att alla heliga band då oklanderadt få brytas, blott man har en afvigväänd mantel öfver axlarna och en duk för ögonen. Så lemnar hustrun sin man hemma vid sitt arbete och springer ut till alla hus, der blott dörren är så stor att de rymmas in. Man går visserligen i Sällskap för att bättre kunna drifva fyr, men skulle omständigheterna så foga, så hindrar intet en att stadna här en annan att stadna der. Intet anmärkes, intet klandras, blott den som skiljer sig från det vanliga bruket åtskrattas (Sahlberg 1995:91–3).

I samband med den ovannämnda festligheten ordnades även teater och skådespel för den stora allmänheten i guvernörsresidensets stora sal. Påsken och ”dymmelveckan” var i princip de enda tillfällen då den stora allmänheten ägde tillträde till guvernörsresidenset där det ordnades teaterföreställningar (Sahlberg 1995:91–3).

Den av Etholén grundade klubblokalen utgjorde en annan samlingspunkt för societeten, främst de ogifta männen som arbetade som lågavlönade tjänstemän åt kompaniet. De bodde på och åt sina middagar i klubben. I klubben fanns spelrum och biljardsal, klubbavgiften var 25 rubel om året. Klubben utgjorde en manlig samlingslokal dit societetsmännen samlades för att fördriva tiden med ett parti Boston eller biljardspel. På klubben ordnades även skilda samaftnar med dans för damerna (Sahlberg 1995:88–9).

Den finska identitetsbildens olika former

Simpson observerade under sin vistelse i Sitka 1841 att lutheranernas andel av kolonisterna var stort. Han observerade att de flesta sjömän och några av arbetarna var från Finland (Enckell 1980:30).

Den lutherska församlingen hade en stor betydelse för den finska identiteten i kolonin. Uno Cygnaeus skriver följande i ett brev till Finland:

I våra civilicerade länder vet man tyvärr ofta ej värdera hvad en offentlig Gudstjenst på eget språk är för en herrlig sak. Men du skulle ha sett den förtjusning med hvilken härvarande Lutherska kolonister erfor, att de skulle få en prest och begå en gemensam andakt. Af alla glada notiser vi medhemtade från Europa, var denna den angenämaste för dem som komma att utgöra den nya församlingen, hvilken oss inberäknade, som sednast ankommit, uppgår till 150 personer.

Om någonstädes, erforo Lutheranerna på Sitka, att trosförvandtskapet ännu i våra tider innebär mycket gemensamt. Gudstjensterna hafva hitintills hållits i en sal, men en kyrka kommer snart att uppbyggas. Tvenne skolor finnas, en navigations- och en flick-skola, den sednare inrättad af Guvernörskan Kuprianoff (Enckell 1980:5).

Under religiösa högtider och andra festligheter med religiös anknytning förstärktes den finska identitetskänslan främst genom den gemensamma tillhörigheten till den lutherska tron. Även Cygnaeus efterträdare, Gabriel Plathán senare anteckningar tyder på att den lutherska tron hade en viktig roll i den finska identitetsbilden (Plathán 1847–48). De ryska traditionerna dominerade i Sitka och de övriga européerna fick vänja sig vid det. Etholén insåg att julen var en speciellt känslösam tid att vara fjärran från hemmet och gjorde sitt bästa för att lindra finländarnas hemlängtan. Sahlbergs dagboksanteckningar ger en god bild om hur det kändes att fira julen 1840 i en främmande miljö:

Den 18de December...Med hvarje dag vi kommo närmare Julafton, med hvarje dag tilltog äfven en viss tryckning öfver bröstet en längtan att åter komma till hembygden.

Den 24 December hade Etholéns bjudit oss finnar på quällsvard. Han sökte väl att göra allt så finskt som möjligt. Men då man visste, huru de båda inom sig tänkte helt annat än hvad de sade, så kunde jag ej åtminstone annat än haf-

va odrägligt tråkigt. Bättre och häldre hade jag velat sitta hemma och egna dessa timmar åt tankar på Eder i kära hemlandet. (Sahlberg 1995:90).

Etholéns inverkan på Sitkasocieteten var stor, i själva verket kretsade hela det sociala livet kring guvernörsparet och deras residens. Eftersom Etholén innehade guvernörspositionen i Sitka och därmed hade den högsta bestämmanderätten över förfogandet av kompaniets lager, var det även på hans initiativ som baler ordnades. Hans iver att ordna baler var vida känt och efter hans avgång från guvernörsposten ordnades inga flera baler i kolonin (Furuhjelm 1932:99). Han var även smått temperamentsfull och blev lätt upprörd ifall folk inte trivdes eller dansade tillräckligt mycket, vilket förstås bidrog till att öka spänningen inom societeten (Sahlberg 1995:80).

För det mesta präglades de sociala evenemangen i Sitka av stränga etikettsregler och det individuella uppförandet begränsades för det mesta. Det vardagliga umgänget vid guvernörens middagsbord styrdes av skarpa och rutinartade etikettsregler som gav föga möjligheter till fördjupat umgänge annat än genom att vissa medlemmar av sällskapet tog sig friheten att konversera sinsemellan. Följande exempel belyser de högborgerliga rutinerna som styrde umgänget vid middagsbordet:

Den 16 Maji (1840)... Till middagarna samlas man i Syrtouter kl.1 uti Billiardrummet och ett eller ett par partier spelas under det man väntar på att alla skola vara samlade. Man super der och så vandrar man

in i Matsalen, der hvarje intager sin plats. Gouverneuren pratar jämnt de andra sitta och efter deras characterer dels äro blott öra och på högvederbörlig önskan draga på mun ja till och med hjertligt skratta då det så fodras, andra åter sitta och tala sinsemellan utan att låtsa som vore deras förman närvarande eller icke. Till dessa har jag äran att räkna min lilla person. Middagen består av 4-5 rätter och vinkaraffer finnas tillräckligt. Så snart man slutat middagen inbäras ljus och vid kaffekoppen röker man af Gouverneurens Manilla Cigarrer en per hujus. Derunder afdukas bordet och gälfvet sopas rent der Herrarna skräpat ner salen. Så snart Adjointens Sigarr brunnit så nära att fingrarna brännas stiger han upp och detta är det väntade tecknet till allmänt uppbrått. Så sker det dag in och dag ut. Ännu hafva fruntimren ej visat sig vid bordet, dock skola de äfven bruka deltaga uti de allmänna middagarna (Sahlberg 1995:72-3).

Man kan finna vissa likheter med samtidens finska herrgårdskultur och guvernörens middagsbord. I hemlandets vardagsmiddagar närvarade familj med släkt, därtill fanns även eventuella resenärer som tillfälligt gästade matbordet. Att bli bjuden till middagsbordet innebar att man hörde till samfundet och middagarna var därmed en förenande länk för personer av herrskapsstånd (Åström 1993:191). I Etholéns fall hade middagsbordet en socialt förenande roll. Hans sällskap utgjordes av de

högre kompanianställda som till en stor del var finländare. Därtill räknades det även med att eventuella gäster kunde dyka upp, främst i form av besökande skeppskaptenner.

Vid fest använde sig Etholén av typiska markörer vid middagsbordet, dyra silverbestick, kristallglas och finare dukar, allt för att markera sin höga rang inom Sitkasocieteten. Denna vana för symboliska handlingar, när vardag övergår till fest tillhörde det finska herrskapsståndet (Åström 1993:110). Sahlberg ger ett exempel på hur en festdukning hos guvernören såg ut:

Den 12. juni emottog med all möjlig ståt Etholén Gouverneurskapet af Cuprianoff. Larm slogs, alla infunno sig hos Gouverneuren för att presenteras för Etholén, som till följande dagen inbjöd hela Sitkas Societet på Middag... Middagsbordet var prägtigt, ett sådant bord trodde jag aldrig att skulle uppdukas i Sitka. Allt silver var så glänsande nytt, mången tordes knappt med blotta händer vidröra det (Sahlberg 1995:76).

Det sociala umgänget i Sitka följde de vanor kolonisterna hade från hemlandet, liknande tilltagelser var viktiga delar av det sociala livet hos det finska herrgårdssamfundet. Det var vanligt att i hemlandet ordna bjudningar utan någon större orsak, till dessa hörde kaffe- och tebjudningar, middagar, assembler med dans etc. Till de återkommande evenemangen påkallade av individuella tilldragelser hörde dop, lysningskalas, bröllop och begravningar. Till vardera typen sändes i hemlandet särskilda skriftliga in-

bjudningar. Namnsdagarna utgjorde en egen kategori (Åström 1993:182).

Följande exempel ur Sahlbergs dagbok förtydligar hur firandet av guvernörskans namnsdag i Sitka gick till 1840:

Den 30 Maji hette det är det Gouverneurskans namnsdag, och alla skulle upp att gratulera Gouverneuren, ty hon var för kalrarna icke ännu visible. Kl 9 vandrade vi dit bockade oss och kommo åter straxt bårt. Fruntimmer och hvad som kunde hafva Sidenklädning på sig vandrade åter kl. 11 upp men till Gouverneurskan. – Till Middagen var bordet dukadt för 30 personer här såg man nu en hyggelig ungdom (sad' fan om kattungarna) samlad ifrån 6/8 ända till och med af 2/8. För den stora mängdens skull bestods nu intet Brännvin, och vid bordet satt man efter Rang. 7 rätter pryddes nu bordet och vid steken dracks ett glas Champagner för den frånvarande Gouverneurskans skull, förmodar jag, ty ej ett ord sades. Gouverneuren steg först upp, så alla andra så dracks glaset, jag gjorde det för Eder hemmavarande, och så satte sig åter alla förnöjda öfver Champagne glaset som ännu rusade i näsan (Sahlberg 1995:74).

Det sociala umgänget i Sitka var ganska begränsat för de få europeiska kvinnor som för det mesta stannade hemma när deras makar besökte klubblokalen, dit kvinnorna endast ägde tillträde under vissa samkvällar. Kvinnorna fördrev tiden i hemmet eller i förmaket och salongen vid guvernörsbostaden dit de samlades

för att handarbete tillsammans (Enckell 1980:Bilaga 2, brevet till Johanna 8.5.1844). Kvinnorna och männen var socialt segregerade till den mån att även en kvinnas namnsdag kunde firas i hennes frånvaro. Utanför guvernörresidenset förekom även andra visitmönster i form av kaffe- och tejudningar samt spontana visiter mellan societetsmedlemmarna.

Interna stridigheter och sociala konflikter

Det lilla finländska samhället i Sitka blev inom kort inåtvänt och offer för sina egna sociala intriger vilka i det flesta fall utbröt i rena konfliktlägen mellan de delaktiga parterna. Sahlbergs dagboksnoteringar och Cygnaeus brev ger en god bild om de bråk som uppstod inom den finländska eliten i Sitka. De flesta stridigheterna verkade ha en anknytning till tabu föreställningen om att en kvinna och en man inte fick vara ensamma i varandras sällskap såvida de inte var gifta eller nära släktingar. Det är intressant att notera att samma gällde även för präster och läkare. Sahlberg blev ovän med Cygnaeus och Bartram när Cygnaeus fick veta att han i ett brev till hemlandet antydde att Cygnaeus och fru Bartram ofta hade varit ensamma tillsammans under resan till Sitka (Sahlberg 1995:77).

Könssegregeringen och bristen på ”passande” äktenskapspartner för de manliga kolonisterna bidrog till att skapa interna spänningar bland societeten. Sahlberg kom i onåd när han bröt ett könstabu då han på hushållerskan fru Öhmans

önskemål vaccinerade hennes dotter Elise. Sahlberg fick tåla en hel del negativa kommentarer av fru Etholén på grund av denna händelse (Sahlberg 1995:80).

Den unga Elise Öhman var omkring 14 år gammal och därtill inte konfirmerad, hon ansågs av societeten som den mest eftertraktade unga damen i Sitka. Eftersom vaccination inte var vanligt vid den tiden ansåg hela societeten att det rörde sig om ett skamligt försök av Sahlberg att närma sig den unga flickan. Händelsen bidrog till att ytterligare försämra förhållandet till de övriga societetsmedlemmarna.

Cygnaeus fick också tåla en hel del negativ kritik av moralens väktare eftersom även han, liksom Sahlberg, hade blivit förtjust i den unga Elise. Saker och ting förvärrades av att Cygnaeus vid hennes konfirmation gav henne en guldring med inskriften ”Minne af den 30 mars 1841”. Cygnaeus blev också inbjuden på en privat visit av Elise kort efter konfirmationen och det tog inte länge förrän fru Etholén blivit underrättad av den olämpliga visiten. Följden blev en skandal och Cygnaeus blev en allt mera illa sedd person i den finländska societeten i Sitka (Enckell 1980:Bilaga 2, brevet till Johanna 16.8.1842).

Även Cygnaeus nära förhållande till fru Bartram ledde till en hel del skvaller inom societeten. Han vistades ofta hos Bartrams vid mannens frånvaro, hans egentliga orsak var att han undervisade frun och barnen i tyska. En annan skandal inträffade under trettondagsbalen 1842 då societeten hade samlats till maskerad i klubblokaler. Fru Bartram kom till maskera-

den i en uppseendeväckande kostym, hon var klädd i silverhjälm med hjälmkam av vita fjärdrar med två hårflåtor hängande baktill, harnesk i silver, brett gult bälte och bar på spjut och sköld. Hennes silvergråa underklänning gick inte längre än till knäna. Vid tillfrågan av guvernörsparet om vem som hjälpt henne med dräkten svarade hon utan omsvep att det var pastor Cygnaeus, varefter fru Etholén frågade ifall pastorn även gjort bröstpansaret och hur det i så fall gått till (Ibid).

Den överbeskyddande och klandrande rollen som Margaretha Etholén åtagit gentemot de övriga finländarna bidrog till att i längden försämrade förhållandet till även de övriga societetsmedlemmarna. De interna spänningarna i societeten samt de enformiga balerna omvandlade societetslivet tidigare muntra atmosfär. Cygnaeus själv beklagar i ett brev till systern Johanna om hur han efter fyra år i kolonin inte längre orkar med de dystra balerna. I brevet daterat den 8 maj 1844 står följande;

Våra baler äro också numera ej afvundvärda – åtminstone ej de så kallade klubbbalerna, der det ej består annat än än dans, de äro ytterst litet besökta....

Sällskapslivet hos Gouverneurens blir som det säges med hvar dag trögare, jag har på månadtal ej varit inom Salongen och Förmaket, der fruarna sitter. Samlingsdagar äro som vanligt Thorsdags aftnarne. Denna vinter har man roat sig med dans, men deltog ej utan höll mig i Billiard salen. Nog blir det litet ovant att komma i ett större sällskap, som talar, ty stumma sällskap har jag nog

sett. Så var oppe hos Gouv. förliden thorsdag, en samling af 14–15 fruar utom flickor och barn, och i förmaket der de förnämnda sutto var det så tyst att man skulle ha hört ett möss springa, och så sitta de nu från fem till ½ 9. Gästerna skyllo på den högdragna värdinnan, hon troligen åtr på de dumma gästerna och hvem har då skulden. Hennes Nåds etiquettefulla värande, hennes Gouvernantaktiga vaktande och spioneri har bland samtliga så fruntimmer som herrspersonalen väckt missnöje och det med skäl, enligt hvad jag tycker (Enckell 1980: Bilaga 2, brevet till Johanna 8.5.1844).

Societetslivet i Sitka och dess anknytning till hemlandet

Samtliga medlemmar i den finländska societeten tog för givet att återvända till Europa och Finland efter att de fullgjort sina kontrakt hos kompaniet. Därför var det av största vikt för societetsmedlemmarna att slutföra sina tjänsteperioder i Sitka med äran i behåll. Vistelsen i Sitka var en viktig del i karriärbanan för den finländska eliten. För både Sahlberg och Cygnaeus var utlandsvistelsen till fördel när de återvände hem. De finländska kvinnorna i Sitka saknade karriär, deras levnadsbanor hörde i hop med makens karriär och förbereddes inför giftermål genom elementär undervisning (Åström 1993:172).

Orsaken till paret Etholéns stränga uppsikt över societeten var deras ledande ställning inom

kolonin och inom det lilla finländska samfundet. Deras ställning förpliktade dem att känna ett visst ansvar för sina landsmän. Eftersom samtliga finländare var delaktiga i hemlandets sociala nätverk där 'alla kände alla', ansåg guvernören att en hög moral var av största vikt. Societetsmedlemmarna upprätthöll en livlig korrespondens med hemlandet och i breven framförde de även rikliga detaljer angående händelser och skandaler som inträffat i Sitka, vilket förstods bidrog till att försätta guvernören i dåligt ljus då de återvände till hemlandet. Etholén ogillade att kolonins angelägenheter behandlades i finska tidningar och Cygnaeus fick även tåla en rejäl utskällning då guvernören fick reda på att ett antal av Cygnaeus brev till vännen Öhman blivit publicerade i Borgå Tidning (Enckell 1980: Bilaga 2, brevet till Johanna 8.5.1844).

Tanken att vistelsen i Sitka endast var ett temporär karriärförändring arrangemang stärkte den rätt allmänna iveren att samla naturalier och artefakter till hemlandet. De flesta finländarna bidrog med några samlingar av vilka Etholén, Cygnaeus och Sahlberg tillsammans insamlade den största andelen. Även guvernör Furuhjelm samt många andra finländare bidrog med föremål. Insamlingsarbetet var prestationsorienterat och kvantitativt, och sysselsatte de finländska 'vetenskapsmännen' i jakten på nya specimen. Jakten fick rent absurda drag enligt dagens mått, eftersom det i princip gick ut på att hänsynslöst skjuta alla djur som kom inom skotthåll.

För övrigt kan man konstatera att den finländska societeten uppfattade sig själv som en skild hel-

het inom kolonin, genom sin gemensamma anknytning till hemlandet och dess elitskikt. De interna spänningar som skapades av Etholéns mera totalitära styre i kombination med hans auktoritet som inte kunde ifrågasättas, utmynnade inte i några direkta gräl, utan tillrättavisningarna godtogs och förtärogdes.

De finska kolonisterna påverkades starkt av tillvaron i Sitka, där

det hierarkiska ryska samhället återspeglades i sin renaste form och tog sig till uttryck både i den fysiska och psykiska omgivningen. Den massiva och dominerande guvernörsbyggnaden där Etholén och senare Furuhjelm hade sitt tillhåll påminde om den ryska kejsarens oinskränkta makt (Michael 1967:74). Den främmande omgivningen gav sig till uttryck endast om man avlägsnade sig från sta-

den. Sitka var under medlet av 1800-talet en blomstrande koloni med starka europeiska anor där finländarna innehade en stark ställning genom sina högre positioner även om de numerärt utgjorde en minoritet i kolonin.

Källor och litteratur

- Enckell, Jarl 1980. Finländerna i Sitka under 1840-talet. Opublicerat manuskript, Enckellska familjearkivet. Åbo Akademis bibliotek.
- Furuhjelm, Annie 1932. Människor och öden. Söderström & C:o, Helsingfors.
- Gibson, Arrel M. 1980. The American Indian. University of Oklahoma, D.C. Heath & Co.
- Holmberg, Henrik 1985. Holmberg's Ethnographic Sketches, Etnographische Skizzen über Volker des russischen Amerika 1855–1863. Falk, Marvin W. (Ed.). University of Alaska Press, Fairbanks U.S.A.
- Michael, Henry N. 1967 (Ed.). Lieutenant Zagoskin's Travels in Russian America, 1842–1844. The First Ethnographic and Geographic Investigations in the Yukon and Kuskokwim Valleys of Alaska. Arctic Institute of North America, University of Toronto Press, Canada.
- Mäkinen, Hugo 1959. Alaskan kuusi suomalaispappia. Kotimaa 15.9.1959.
- Plathán, Gabriel 1847–48. Dagbok från Sitka. Åbo Akademis bibliotek.
- Pierce, Richard A. 1988. Russian and Soviet Eskimo and Indian Policies. Handbook of North American Indians, vol. 4, p. 119–27. Sturtevant, William C. (Ed.). Smithsonian Institution, Washington.
- Pierce, Richard A. 1990. Russian America: A Biographical Dictionary. Limestone Press. Kingston, Ontario.
- Saalas, Unio 1929. Suomalaisen luonnontutkijan matka maapallon ympäri 1839–43 / R.F. Sahlberg. Otava.
- Sahlberg, Ferdinand 1995. Dagbok från världen runt resan 1839–45 I–III, renskriven av Gunnar Gusander. Lidingö.
- Varjola, Pirjo 1990. The Etholén Collection; The ethnographic Alaskan collections of Adolf Etholén and his contemporaries in the National Museum of Finland. National Board of Antiquities, Vammalan kirjapaino Oy.
- Åström, Anna-Maria 1993. 'Sockenboarne', Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.